

STROSSMAYER PROMICATELJ EUROPSKOG JEDINSTVA*

Slavko SLIŠKOVIĆ, Zagreb

Josip Juraj Strossmayer rođen je 4. veljače 1815. godine u Osijeku, gdje pohađa osnovnu školu i franjevačku gimnaziju. U šesnaestoj godini ulazi u đakovačko sjemenište. Kao vrstan đak 1833. godine poslan je na studij u Peštu, gdje je iduće godine postigao doktorat iz filozofije. Na Sveučilištu u Pešti nastavio je teološki studij, koji završava 1837. godine i vraća se u Đakovo. Od 1838. do 1840. godine kapelan je u Petrovaradinu, nakon čega je primljen u bečki Augustineum, instituciju u koju dolaze talentirani svećenici iz cijele Monarhije koji su nastavljali studij na Bečkom sveučilištu. Godine 1842. obranio je doktorat iz teologije na temu raskola Istočne i Zapadne crkve. Vrativši se u Đakovo postaje profesor u sjemeništu. U kolovozu 1847. godine imenovan je dvorskim kapelanom i jednim od ravnatelja Augustineuma pa je i revolucionarna zbivanja 1848. godine doživio u Beču. Apostolski kralj Franjo Josip I. imenovao ga je 18. studenoga 1849. biskupom đakovačkim ili bosanskim i srijemskim. Budući da je papa zbog revolucionarnih nemira boravio izvan Rima, na papinsku potvrdu čekao je više od pola godine. Za biskupa je zaređen u Beču 8. rujna 1850. godine, a u Đakovu je svečano ustoličen 29. dana istog mjeseca. Biskupsko geslo novog biskupa »Sve za vjeru i domovinu« oblikovalo je cjelokupni njegov kasniji rad.

Apostolskim administratorom katolika u Srbiji imenovan je 23. rujna 1851. i tu će službu obavljati do 1897. godine.

U Đakovu 1853. godine otvara zavod za školovanje bosanskih franjevaca, koji će djelovati do 1876., kada je pod pritiskom mađarske politike bio zatvoren.

Godine 1859. prvi put posjećuje Rim i 1. svibnja utemeljuje zakladu za uzdržavanje Zavoda sv. Jeronima.

Godine 1860. sudjeluje u radu pojačanoga carevinskog vijeća u Beču, zauzimajući se za pravo naroda na vlastiti jezik, obranu konkordata, federalno uređenje Monarhije i sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Zapaženi su njegovi nastupi i na banskim konferencijama i u Hrvatskom saboru, gdje je bio odlučan pobornik jedinstva hrvatskih zemalja te njihova gospodarskog, kulturnog i prosvjetnog napretka.

* Tekst predstavljen na II. kongresu hrvatskih povjesničara, održanom u Puli od 29. rujna do 3. listopada 2004. godine.

Zakladnim pismom 10. prosinca 1860. daruje 50 tisuća forinti za utemeljenje Akademije u Zagrebu, a 10. travnja 1867. godine dvorska je kancelarija biskupa Strossmayera potvrdila pokroviteljstvom, a Franju Račkoga predsjednikom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Govoreći u Hrvatskom saboru 29. travnja 1861. godine đakovački biskup ističe potrebu osnutka Sveučilišta u Zagrebu. Sveučilišnoj zakladi 21. listopada 1866. godine daruje 50 tisuća forinti, a nakon dugih političkih borbi svečano je otvoreno pod imenom Franje Josipa I. 19. listopada 1874. godine.

Godine 1869. i 1870. sudjeluje u radu I. vatikanskog koncila, na kojem je bio zapažen svojim govorima i predstavkama kao jedan od najvažnijih članova koncilske manjine.

Godine 1873. pokreće »Glasnik biskupije Đakovačko-Sriemske«.

Svečano otvara Galeriju slika u Zagrebu 9. studenoga 1884. godine, želeći i tom institucijom Zagreb uzdignuti u kulturnu, znanstvenu, prosvjetnu i političku prijestolnicu Južnih Slavena.

Umro je u Đakovu 8. travnja 1905. godine u devedeset i prvoj godini života i pedeset i petoj upravljajući biskupijom bosanskom ili đakovačkom i srijemskom.

KLJUČNE RIJEČI: *J. J. Strossmayer, Katolička crkva, europsko kršćanstvo, politika, Slaveni*

Uvod

Biskup J. J. Strossmayer jedan je u nizu hrvatskih istinskih pregoaca jedinstva europskih naroda, kao što su na crkvenom planu I. Stojković i J. Križanić, dok mu na narodnom polju nisu nepoznate ideje V. Pribojevića, M. Orbinija i P. Rittera Vitezovića i dr. o slavenskoj povezanosti. Težnje koje su poticale hrvatsko preporodno razdoblje uvelike su oblikovale njegove stavove, koji su kasnije nadograđivani konkretnim povijesnim i geopolitičkim stanjem hrvatskih i širih europskih prostora.

Strossmayerovo gledanje europskog jedinstva predstaviti ćemo u tri točke:

1. Strossmayerova vizija »europske obitelji«
2. Kršćanski korijeni Europe
3. Znanost i kultura u službi europskog jedinstva.

1. Strossmayerova vizija »europske obitelji«

U svojoj »Spomenici o važnosti i koristi konvencije koju bi trebalo da utanači slavno Rusko carstvo sa Svetom apostolskom stolicom«, koju je sastavio 1876. godine, biskup Strossmayer zaključuje da svatko »tko pažljivije promatra tijek i prirodu evropskih događaja što se zbiše pred našim očima lako će proreći: da će se prije ili poslije tri nacije nad ostalima domoći vrhovne vlasti u Evropi«: Nijemci, Latini Slaveni.¹

¹ »Memorandum Ruskoj vladi 1876.« u: J. J. STROSSMAYER – F. RAČKI, *Politički spisi* (ur. V. Koščak), Zagreb, 1971., 203.

O Nijemcima kaže da žive u više država, međusobno spojenih »širim savezom« koji je postao izvrsno sredstvo napretka, dok bi ga još čvršće međusobne veze dodatno ubrzale, ali se plaši da bi mogle poslužiti i u svrhe dominacije nad drugima. Unatoč tome, siguran je da će ujedinjeni Nijemci »vršiti najveći utjecaj na prilike u Evropi«.²

Sličan savez preporučuje i Latinima kako ne bi uzalud trošili snage dok se svaki narod posebno »brine i za svoj unutarnji rad i mir i čvrstoću« i da »svoju vanjsku slobodu i nezavisnost s uspjehom očuva«, a na taj način bi »latinski narod« na europske događaje mogao vršiti »onaj uticaj koji potpuno odgovara i njegovoj vlastitoj i općoj koristi svijuu«.³

Za Slavene govori da »su se posljednji pridružili evropskoj obitelji«, a među njima su najvažniji Rusi, jer je »sva ostala obitelj Slavena podložna tuđem zakonu i tuđoj volji«. Stoga je, prema biskupu, »providnost Božja« Rusima odredila s jedne strane »darove kršćanske kulture nositi i širiti do krajnjih granica Azije«, a s druge strane »učvrstiti svoju vlast i utjecaj« u Europi.⁴

Zanimljivo je da Strossmayer govori o »europskoj obitelji«, pri čemu, kao biskup Katoličke crkve, ne smeće s uma ideal kršćanske obitelji, vjeru u Presveto Trojstvo. Ne ulazeći u trinitarnu teologiju, podsjetimo samo da se često uzima slika obitelji kako bi se barem donekle približilo to otajstvo kršćanske vjere. U ovom slučaju biskup čini obratno. Da bi približio svoju viziju »europske obitelji«, on koristi sliku Trojstva. »Meni se čini da će se glavne sile Evrope doskora svesti na neko trojstvo koje će se tako pobrinuti za poredak stvari u Evropi, da će biti bolje i savršenije provideno nego dosada i za mir i za slobodu i za autoritet i stabilnost i za sve ostalo što sačinjava dragocjenu baštinu naroda u Evropi.«⁵ On je siguran da upravo preko tog »trojstva« Bog želi započeti novu epohu europske povijesti u kojoj će biti lakše ostvarive ranije navedene vrijednosti jer će i diplomacija biti »svedena na tri granice i u tome sastojati da kad se dvojica iskreno slože u istini i pravdi, treći koji bude išao postrance morat će da šuti«.⁶

Unatoč idealizmu koji po našim mjerilima može graničiti s utopijom, Strossmayer je svjestan i mnogih opasnosti koje stoje na putu »toliko željkovanom novom poretku u Evropi«. Među njima su latinsko opiranje autoritetu, pravnom poretku i disciplini; njemački ponos »na svoje novije trijumfe i nečuvene uspjehe pa će misliti da samo njima pripada isključivo pravo gospodstva nad svom Evropom«, iz čega bi se mogla razviti »druga bolest: mahno nastojanje da svoje granice prošire na sve strane pod nebom«. Biskup se nada da do toga neće doći jer »kad bi nerazumno nastojanje prevladalo kod Nijemaca, usprkos njihove visoke učenosti i razboritosti, bilo bi to na propast cijeloj Evropi, ali, u pravom redu, samim Nijemcima. Jer, misao da sebi podjarme sav svijet ili pojedine njegove dijelove ima samoga Boga za protivnika« koji želi »da svi narodi napuste svaki egoizam i svaku tiraniju te u međusobnoj svakoj istini, pravdi i ljubavi skupa žive«.⁷

² *Isto.*

³ *Isto.*

⁴ *Nav. dj.*, 203.-204.

⁵ *Nav. dj.*, 204.

⁶ *Nav. dj.*, 205.

⁷ *Usp. nav. dj.*, 205–206.

U ostvarenju ideala »europske obitelji« Strossmayer posebnu zadaću namjenjuje Slavenima. Njihov utjecaj treba spriječiti rivalski dualizam ili, još gore, prevlast jednoga od naroda. Kao sredstvo na tom putu trebalo bi poslužiti sklapanje konkordata Rusije sa Svetom Stolicom. Sve dok se to ne ostvari, neće doći do međusobnog povezivanja Slavena, a europski katolicizam, koji je unatoč svim previranjima silno moćan, bit će najveća prepreka u oživotvorenju ruskoga »providnosnog poslanja«. Konkordatom bi Rusi pridobili europsko javno mnijenje, ali bi riješili i svoja unutarnja državna pitanja, kao što je poljsko.⁸

Prema biskupu, »Poljaci su nepomirljivi mrzioci Rusa ... i složno rade s najmržim svojim i svega ljudskoga roda neprijateljima, pa bi se stoga združili, da je moguće, i sa samim paklom samo da mogu škoditi Rusima i osujetiti njihove namjere«. U svojoj mržnji oni nastoje sve europske narode, a ujedno i kompletan katolički svijet, okrenuti protiv Rusa. Biskup tu mržnju smatra patološkom i naziva »polonizmom« koji se ne može »svladati ni dobročinstvima ni porazima. Ne prvim, jer odbija dobročinstva, ili, ako ih primi, okreće ih u oružje. Ne drugim, jer u samim nesrećama raste i neprestano pribavlja nove snage da škodi.« Taj bi se problem mogao riješiti jedino konkordatom koji bi pokazao da Rusija nije neprijatelj katoličanstva.⁹

Strossmayer navodi i druge probleme koji se mogu javiti kao prepreka ostvarenju stabilne europske obitelji. Njemačka bi vrlo lako mogla posegnuti za obalama Jadrana, čime bi izravno ugrozila i opstanak Italije. Mađari bi zahvaljujući slabosti i iznemoglosti Monarhije željeli osnovati vlastito carstvo u koje bi apsorbirali Slavene i Rumunje, pri čemu bi mogli računati na podršku Njemačke, kojoj bi se u tom slučaju Austrija kao »bogat plijen spustila u krilo«.¹⁰

Čini se da navodeći ove teškoće Strossmayer dolazi i do jednog, nazovimo ga tako, »kontra trojstva«: Nijemci, Mađari i Turci. Da bi se onemogućilo njegovo stvaranje, biskup smatra da Rusi trebaju pomoći oslobođenju svih europskih krajeva od Turaka. Dakle, za ostvarenje idealnog trojstva nacija Rusija na religioznom planu treba sklopiti konkordat sa Svetom Stolicom i bliže povezati Slavene s katoličanstvom, a na vojno-političkom polju osloboditi ih od turske vlasti. Tada bi svojim utjecajem slavenski narodi doveli do stvaranja skladne kršćanske obitelji naroda.¹¹

Za kolijevku te obitelji Strossmayer izabire Austrijsko carstvo. Govoreći 20. siječnja 1866. godine u Hrvatskom saboru, biskup kaže: »Carstvo austrijsko stvar je posve osobita, posve originalna, kojoj u cijeloj Europi zamaćete slične tražiti; carevina austrijska nekim je načinom Europa u malenom. Ili tražio način, kako su se razne zemlje i kraljevine, koje danas sastavine tog carstva sačinjavaju, u jedno tielo spojile, ili tražio raznolikost državnog načela i državnog života tih sastavina, ili raznolikost odnošaja tih sastavina napram cjelovitosti, ili smatrao raznolikost naroda koji u tom carstvu obitavaju – posvuda ćeš naći posve originalne sastavine.«¹² Tada iznosi i svoje viđenje kako bi ono trebalo funkcionira-

⁸ Usp. *nav. dj.*, 206–210.

⁹ *Nav. dj.*, 210–212.

¹⁰ *Nav. dj.*, 213.

¹¹ *Nav. dj.*, 213–218.

¹² M. PAVIĆ – M. CEPELIĆ, *Josip Juraj Strossmayer, Biskup Bosansko-Djakovački i Srijemski 1850.-1900.*, Zagreb, 1900.–1904., 550.

ti: »Sad ćete pitati, kako ja jedinstvo carstva shvaćam. Ja dakako u tom obziru ništa drugo nego samo glavnu misao izreći mogu, a ta jest, da se upravo stvar izvrati, pak da se gleda i nastoji, da se jedinstvo monarhije tako utvrdi, da punim pravom svaka zemlja i kraljevina i svaki narod ravni u istoj, ne pogibelj očevidnu, nego upravo štit i garanciju za svoje institucije i svoju narodnost nadje.«¹³

Nije Strossmayer zaboravio niti Mađare, koji se ne uklapaju ni u jednu od tri spomenute nacionalne grupe: »U Austriji se je osim tri glavna plemena: njemačkoga, slavenskoga i romanskoga, našlo još pleme azijsko, pleme junačko, plame odvažno, puno držeće do svoje neodvisnosti i slobode, kojemu se i oni klanjaju, koji mu posve prijatelji nisu... Što se pako tiče naroda ugarskoga, koji nada sve narodnost svoju i ustav svoj ljubi i štuje, ja bih rekao, da ne samo u njegovim, nego i u interesu raznih zemalja i kraljevina stoji, da taj narod, koji per eminentiam representira slobodu i ustavna načela, u njihovo jedinstvo i sdruženje stupi.«¹⁴

Prema sudu biskupa Strossmayera, Europa bi se trebala formirati kao obitelj germansko-romansko-slavenskih naroda, kojoj bi se mogli pridružiti i ostali koji bi prihvatili načela mira, pravde i solidarnosti.

2. Kršćanski korijeni Europe

Za biskupa Strossmayera Europa je nedvojbeno kršćanska. Govoreći osječkim gimnazijalcima u veljači 1877. godine, on naglašava: »Europa i europski narodi svu svoju prednost nad Azijom i azijskimi narodi jedino kršćanstvu zahvaliti imaju.«¹⁵ U njemu nalazi snagu ranije spomenutih naroda, dok je njihova slabost u konfesionalnim podjelama koje vrlo često utječu i na političke stavove. Kako bi doskočio toj slabosti, biskup se angažira politički i religiozno.

Na političkom polju teži sklapanjima konkordata između pojedinih pravoslavnih zemalja i Svete Stolice. Ta nastojanja nisu uvijek nailazila na razumijevanje političkih autoriteta spomenutih zemalja, dok su još češća prepreka bile nacionalne pravoslavne crkve koje su u tome vidjele prodor katoličanstva na područja njihove jurisdikcije, čvrsto povezujući zemljopisne odrednice s vjerskim, premda u tom pothvatu, po biskupovu sudu, ne bi bilo nužno pravno ujediniti Katoličku i Pravoslavnu crkvu, nego ih povezati zajedničkim ciljem, tj. očuvanjem kršćanstva kao korijena na kojem je izrasla europska civilizacija. »Vrijeme je da dvije najveće i najslavnije crkve, stare sestre napuste međusobna neprijateljstva i u prijateljskom savezu o tome nastoje kako će spasiti temelje kršćanske vjere i svakoga društva i tako osloboditi rod smrtnika od one konačne propasti, kojom mu otvoreno prijeti bezvjerje i prezir svakoga autoriteta.«¹⁶ Stoga je siguran da bi uređenjem pravnog položaja Katoličke crkve bilo korisno ne samo za katoličke vjernike nego jednako i za civilne vlasti koje bi tim činom dobile odanije državljanke.

¹³ *Nav. dj.*, (bilj. 12), 552.

¹⁴ *Nav. dj.*, (bilj. 12), 553.

¹⁵ *Nav. dj.*, (bilj. 12), 255.

¹⁶ »Memorandum Ruskoj vladi«, 222–223.

Silan trud koji je Strossmayer uložio na ovom polju nije urodio osobitim plodovima. Utjehu mu je pružilo potpisivanje konkordata između Crne Gore i Svete Stolice 18. kolovoza 1886. godine.¹⁷ Gledajući u Crnoj Gori, jedinoj pravoslavnoj državi koja je sklopila konkordat s Vatikanom, uzor za ostale slavenske zemlje, Strossmayer predlaže knjazu Nikoli da bude posrednik između Svete Stolice i ruskoga cara u istom pitanju, dok Svetu Stolicu potiče da na istim principima sklopi konkordat i sa Srbijom.¹⁸ Ne treba smetnuti s uma da je i Vatikan bio vrlo težak sugovornik čiji su zahtjevi vrlo često bili teško prihvatljivi vlastima koje moraju brinuti o reakcijama većinskoga pravoslavnog stanovništva svojih zemalja, i često bi prema tim zahtjevima Katolička crkva doista bila u boljem pravnom položaju od nacionalne Pravoslavne crkve.

Ono što je bitno naglasiti kod govora o konkordatima, jest da biskup Strossmayer redovito naglašava potrebu ostavljanja slobode savjesti u pitanjima mješovitih brakova i odgoja djece, formulaciju koja je u tom vremenu još uvijek strana Katoličkoj crkvi.

Ipak, Strossmayer nikada ne skida s uma ni mogućnost ponovnog ujedinjenja Katoličke s Pravoslavnom crkvom. U svom radu inspiraciju nalazi u djelovanju svete braće Ćirila i Metoda koji iz Crkve istočne tradicije dolaze k Slavenima pokrštenim sa Zapada.¹⁹ Postizanjem crkvenog jedinstva nestalo bi najveće prepreke međusobnom političkom povezivanju slavenskih naroda, čime bi se Slaveni profilirali kao gospodarska, kulturna i politička snaga u Europi i time zauzeli ono mjesto koje im po Strossmayerovu sudu pripada.

Najkorisnije sredstvo na putu ujedinjenja nalazi u staroslavenskom jeziku koji u svojoj liturgiji koriste i pravoslavni, dok ga tijekom više stoljeća koriste i katolici u pojedinim dijelovima Hrvatske. Stoga se trudi da se staroslavenski proširi na kompletan hrvatski prostor, koji bi na taj način postao most između Zapadne i Istočne crkve. Osim što bi se tim sredstvom katolici približili pravoslavima, on bi ujedno bio i svjedok da se u Rimskoj crkvi može sačuvati vlastita liturgijska tradicija, čime bi se pravoslavni oslobodili straha da bi u jedinstvu s Rimom bili izloženi latinizaciji.

Taj strah često je bio opravdan ako se pogleda odnos zagrebačkih biskupa prema grkokatoličkim marčanskim, odnosno kasnije križevačkim vladikama.

Zbog toga se Strossmayer živo opire korištenju moderne ćirilice za tiskanje liturgijskih knjiga u Crnoj Gori, koja je nakon konkordata dobila povlasticu liturgije na staroslavenskom, te piše: »Po mom uvjerenju, valjalo bi tu svetu knjigu otisnuti ne građanskom, nego crkvenom ćirilicom; jer nije nikakvoga na svijetu razloga, zašto da se u stvari toli indiferentnoj od braće naše pravoslavne lučimo i razlikujemo.«²⁰

No, i ovaj pothvat naišao je na brojne teškoće. S jedne strane Vatikan se plašio staroslavenskog da se ne bi katolici previše približili pravoslavlju. Beč se boji da bi preko njega došlo

¹⁷ ZÖLLER, Martin, »O odnosu J. J. Štrosmajera prema Crnoj Gori«, *Istorijski zapisi XXXI* (LI), Titograd, 1978./1–2, 178.

¹⁸ Usp. Pismo knjazu Nikoli, 8. svibnja 1887., u Korespondencija Rački – Strossmayer, III (5. I. 1882.–27. VI. 1888.), (ur. F. ŠIŠIĆ), Zagreb, 1930., 310.

¹⁹ Usp. »Orkužnica«, *Glasnik biskupije đakovačko-srijemske*, br. 4., Đakovo, 1881., str. 25–52.

²⁰ Pismo knjazu Nikoli, 8. svibnja 1887., u Korespondencija Rački – Strossmayer, III (5. I. 1882.–27. VI. 1888.), (ur. F. ŠIŠIĆ), Zagreb, 1930., str. 310.

do snažnijega međusobnog povezivanja slavenskih naroda u Monarhiji, ali i s drugim Slavenima, čime bi ojačao utjecaj Rusije na prostore jugoistočne Europe. Napokon, ne smijemo smetnuti s uma niti da pravoslavne crkve ne podržavaju uporabu staroslavenskog jezika u katoličkim crkvama svojih zemalja, jer misle da bi on mogao biti dodatni poticaj pokatoličenju. Latinski jezik nije bio privlačan pravoslavnim vjernicima, dok bi staroslavenski mogao dovesti do masovnijih prijelaza u Katoličku crkvu. Napokon, u Crnoj Gori je većina katolika bila albanske narodnosti pa su staroslavenski jezik u liturgiji doživjeli kao svojevrsan pokušaj slavenizacije.

Zagovarajući europsko jedinstvo, Strossmayer ne zaboravlja ni njegove protestantske korijene. Dok ne niječe problematičnost protestantskog negiranja autoriteta Katoličke crkve, kao i raznih pokreta koji su iz njega iznikli, misli da se ne mogu sve zablude suvremenog društva njima pripisati. Stoga odlučno ustaje protiv nacrtu dokumenta »O katoličkoj vjeri« I. vatikanskog sabora koji to pokušava. U svome govoru od 22. ožujka 1870. godine on naglašava potrebu suradnje katolika s protestantima u izgradnji kršćanske civilizacije vjerujući »da među protestantima ima veliko mnoštvo, koje slijedeći stope ovih ljudi u Njemačkoj, Engleskoj i Americi i ljubeći još našega Gospodina Isusa Krista zaslužuju, da se o njemu kažu one riječi velikog Augustina: U zabludi su, ali u dobroj vjeri u zabludi. Heretici su, heretici, ali hereticima ih nitko ne smatra.«²¹ Takvim svojim stavom Strossmayer je zaslužio nazive Lucifer, drugi Luter i bio stjeran s koncilske govornice. Međutim, sigurno nije žalio podnijeti tu uvredu, budući je iz dokumenta izbačeno sve ono na što je biskup upozoravao, a time je doista omogućen kasniji otvoreni dijalog katoličanstva s protestantizmom.

Dok se trudi sačuvati europski kršćanski identitet, Strossmayer upozorava i na potrebu borbe protiv islama koji se ne uklapa u taj civilizacijski krug. Biskup je islam upoznao u njegovu nagrđenom obliku preko tiranije Turske vlasti nad balkanskim narodima, pa on za njega predstavlja »rak-ranu i gangrenu« na tijelu »kršćanske Evrope« koja je »počinila veliki zločin i zaslužuje da je Bog posebno kazni«, što ga tako dugo trpi na svojim prostorima.²² Po njegovu sudu, protiv je Božjeg zakona da muslimani vladaju nad kršćanima, budući je kod njih vjerski zakon ujedno i državni pa stavlja u nadređeni položaj pripadnike islama u odnosu na kršćane. »Koran uči da su kršćani, po apsolutnoj božjoj volji, zanauvijek osuđeni da budu robovi te da život, slobodu i radinost svoju neprestano žrtvuju volji i hiru svojih gospodara. Ropstvo je u drugim zemljama i narodima djelo ljudske volje, a kod Turaka je to božja odluka.«²³ Budući da su takvom položaju najviše izloženi slavenski narodi jugoistoka Europe, Strossmayer misli da je »slavno rusko carstvo predodređeno pred svim ostalim da što prije oslobodi Evropu od Turske kuga i pospješi dan kad će se u Aja Sofiji opet obavljati sveti obredi kršćanskih tajni.«²⁴ On više puta naglašava svoju vjeru u providnosnu ulogu koju je Bog namijenio Rusima na tom polju.

²¹ *Biskup J. J. Strossmayer u vatikanskom saboru. Govori, predstavke, prosvjedi* (ur. A. Spiletak), Zagreb, 1929., 85.

²² »Memorandum Ruskoj vladi«, 216.

²³ *Isto*.

²⁴ *Nav. dj.*, 218.

Biskup je jednako sumnjičav i prema Židovima kao i organizacijama nastalim u samim kršćanskim zemljama poput masonstva koji u svojim konceptima europsko i svjetsko jedinstvo ne zamišljaju na kršćanskim temeljima.

O masonstvu se posebice očitovao u Korizmenoj poslanici 1885. godine.²⁵ Pozivajući se na encikliku pape Lava XIII. »*Humanum genus*« iz prethodne godine o istoj temi, biskup najprije iznosi stav masonstva o Katoličkoj crkvi i kršćanstvu općenito. Nakon toga opisuje opasnosti koje ono predstavlja za europsku civilizaciju, pokušajem da »bi Crkvu od države a državu od Crkve posve razdvojili, kako bi državu i Crkvu u živu oprjeku jednu protiv druge stavili«, dok je za biskupa nužno da državni zakoni budu kršćanski kako bi bili »izvor svake istine i pravde, svake slobode i sreće«. Strossmayer opisuje zablude masonstva o istočnom grijehu i ljudskoj slobodi, te zaključuje da će se »opasnost međutim tih užasnih krivih nauka i strahovitih bludnja slobodnih zidara istom tada u svim svojim posljedicama promjeriti, kada se ista sa religioznoga na državno područje prenese. Ako nismo u državi i društvu jedni na druge upućeni, ako nema nikakvih viših dužnosti, koje jedan prema drugome vršiti moramo; ako je svaka međusobna ljubav i pomoć u državi i u društvu znak samo slabosti naše; ako je svako požrtvovanje i svaki izvanredni napor, da se više državne i narodne svrhe postignu, samo ludost i nemisao ... onda u društvu i državi zavladati ima načelo oholosti i sebičnosti, po kojoj onaj, koji je do moći i imetka dospio, nije nikakvim zakonom i obzirom dužan, da se moću svojom i imetkom svojim za opće dobro posluži, niti mu je ikakva grijehota i sramota, što se tim izvanrednim darovima na zator i propast svoga iskrnjega služi.« Osim što su opasnost za kršćanske države, prema biskupovu sudu, masoni su opasnost i za pojedine narode, budući da svojim internacionalizmom potiču da se »narodni značaj gubi«.²⁶

Vrlo često u svojim spisima i govorima Strossmayer povezuje »žide i framason« . U naše vrijeme teško branjive stavove o Židovima moramo smjestiti u povijesni kontekst njegova vremena uz razumijevanje biskupova pogleda na »europsku obitelj« i položaj koji je po biskupovu sudu trebao imati hrvatski narod u toj obitelji.

Židovi su u njegovo vrijeme na hrvatske prostore uglavnom dolazili iz Mađarske ili Austrije te u novoj sredini zadržali svoj stari jezik, dok se hrvatska nacionalna identifikacija uvelike odvijala i na jezičnom području. Vrlo često su svojim bogatstvom, kulturom i obrazovanjem bili iznad hrvatske sredine u koju su došli pa su postali urednici i vlasnici raznih glasila. Strossmayer 10. travnja 1881. godine piše bečkom nunciju Vannutelliju: »Od nekog vremena k nama iz Ugarske, i to osobito iz Pešte, doseljavaju židi, najgora pljeva, s namjerom da izdaju javne listove uglavnom na njemačkom jeziku. U tim listovima brane se i šire najgori i najopakiji nauci.«²⁷ Osim što je pisanje tih glasila često bilo suprotno katoličkom nauku, Strossmayer im zamjera još više što su u službi antihrvatske politike na ovim prostorima. Dok piše da je riječ o listovima »Drau« iz Osijeka i »Agramer Zeitung« iz Zagreba, biskup naglašava: »Da zlo bude veće, tim se novinama pisanim na njemačkom jeziku služi i sama vlast, rabeći ih u svoje svrhe i otvoreno ih podupirući.«²⁸

²⁵ *Glasnik Biskupija Bosanske i Srijemske*, XIII/1885., 3, 17–60.

²⁶ *Korespondencija Rački–Strossmayer*, IV (ur. F. Šišić), Zagreb, 1931., 16.

²⁷ *Korespondencija Strossmayer–Vannutelli* (ur. J. Balabanić – J. Kolanović), Zagreb, 1999., 92–93.

²⁸ *Nav. dj.*, (bilj. 27), 70.–73.

Osim toga, Židovi se nisu mogli uklopiti u biskupovu odrednicu kršćanske Europe, barem dok ne prihvate kršćanstvo. Stoga je za biskupa bilo nezamislivo da Židovi odgajaju kršćansku mladež. Kada je početkom 1887. godine u Osijeku u katoličkoj školi imenovana učiteljicom Židovka Tonka Neumann, Strossmayer misli da je to »prava smrt i propast naroda našega.«²⁹ Zato 16. siječnja piše Kraljevsko zemaljskom odjelu za bogoštovlje i nastavu, naglašavajući da iza tog čina sigurno stoji pokušaj da se »mladež naša dekristijanizira« te da »u školi gdje je ogromna većina katoličke djece, namjestiti učiteljkom židovku, znači javnim i primjernim činom dokazati, da je vjera kršćanska ili posve indiferentna ili barem posve drugotna stvar.«³⁰ Biskup čvrsto vjeruje da je hrvatska nacionalna bit duboko vezana uz kršćanstvo, pa ako jedno slabi, to se odražava i na drugo, te se pita: »Je li element semitički tako narodnomu našem življu privržen i odan, da mu se bez ikakve pogibljivi ulaz i onamo širom otvoriti mora, gdje se o narodnom odgoju per mimentiam radi, to jest u školu?«³¹

Biskup žestoko prosvjeduje i kad je Zemaljska vlada odlukom od 4. travnja 1884. godine dopustila sklapanje brakova između Židova i katolika, najavljujući da će se radije »dati stoput živ spaliti i u grob zakopati, nego da toliku sablazan i toliko bezboštvo prekrijem šutnjom.«³²

Strossmayer vjeruje da je Bog svakom narodu dao određeno poslanje u nekom vremenu. U skladu s teološkom mišlju svoga vremena, drži da je židovstvo kao vjera ispunilo svoju povijesnu zadaću pripreme Kristova dolaska. No ne možemo kazati da ga je smetalo židovstvo kao religija ili narodnost, nego više kao koncept opozicije kršćanstvu te političkog podupiranja germanskih i mađarskih interesa na hrvatskim prostorima.

3. Znanost i kultura u službi europskog jedinstva

Kako bi se moglo ostvariti jedinstvo europskih naroda, po biskupovu sudu, nužno je postići i njihovu ravnopravnost na kulturnom i znanstvenom polju. Stoga je Strossmayer uložio ogromne napore kako bi Slaveni postigli kulturni i znanstveni napredak koji bi ih podigao u isti rang s drugim narodima.

Govoreći 29. travnja 1861. godine u Saboru o potrebi akademije i sveučilišta, on naglašava da će tek preko tih ustanova Južni Slaveni stupiti u krug »izobraženih europskih naroda«.

»Akademija znanosti će, ako Bog da, narodnoj knjizi onu slogu i ono jedinstvo pribaviti, koja jur kod izobraženih germanskih i romanskih naroda vlada i koja je jedina poluga višega razvitka narodnog izobraženja«. Podsjeća da je »više razlikosti u narječjima kod Germana i Romana nego kod nas Slavena na jugu, pa kad su oni razlikost i rascjepkanost tu u knjizi nadvladati mogli, nadvladat ćemo ju i mi, ako mudro i postojano napredovali budemo.«³³

²⁹ *Korespondencija Rački–Strossmayer*, II (ur. F. Šišić), Zagreb, 1929., 75.

³⁰ *Nav. dj.*, (bilj. 29), 77.

³¹ *Nav. dj.*, (bilj. 29), 78.

³² *Korespondencija Strossmayer–Vannutelli*, 348–349.

³³ Govor u Saboru 29. travnja 1861.: T. SMİČIKLAS, *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera i izabrani njegovi spisi: govori, rasprave, okružnice*, Zagreb, 1906., 131.

Posebno upozorava na geopolitički položaj Balkana, gdje će se rješavati »jedno od naj-ogromnijih europskih pitanja, koje cijeli svijet već odavna vele zanima«, misleći na oslobođenje Europe od Turaka. »Pitanje to nas je jur rijeke krvi stajalo; nije dvojbe, da ćemo mi zvani biti u isto to pitanje u interesu kršćansko-europske civilizacije duboko utjecati«, pri čemu napominje da se »danas vojuje više i odlučuje oružjem duha nego oružjem materijalnim«. ³⁴

Biskup i znanost gleda u kršćanskom kontekstu pa 28. srpnja 1867. godine, prigodom otvorenja Jugoslavenske akademije u Zagrebu, nastupa s raspelom, darom pape Pija IX. Cijeli je govor posvećen kršćanskim vrijednostima i njihovoj primjeni u znanosti. Osim spoznaje Boga, čime je i najjednostavniji kršćanin nadišao domišljanja filozofa Starog svijeta, kršćanstvo je čovječanstvu donijelo i spoznaju čovjeka i njegove istinske veličine, pa su kršćanske stečevine ukidanja ropstva, borba za socijalnu pravdu, istaknuta istinska vrijednost braka i obitelji, emancipacija žene, postavljanje državnoga i međunarodnog života na temeljima pravednosti, solidarnosti i međusobne suradnje. »Riječ u jednu, propelo ko što sve društvene i obiteljske, tako je i sve građanske kreposti porodilo.« ³⁵

Naglasimo znakovitost ovog biskupova govora uz križ Pia IX, koji je 8. prosinca 1864. godine svojim poznatim spisom »Syllabus« zaoštrio odnose između vjere i znanosti, odnosno Crkve i suvremenog svijeta. ³⁶

Slično će pisati i u spisu »Tri riječi našem sveučilištu«, o važnosti kršćanstva za razvoj europske civilizacije. Novoosnovano Sveučilište u Zagrebu pomoći će južnim Slavenima na putu samoostvarenja i približavanja drugim narodima. »Sveučilište upravo naše svetu zadaću ima, da narod složi i združi, da se ono, što je nepravda i udes hudi od tijela našega otrgnuo, i opet majci našoj općoj priljubi.« ³⁷

Po njegovu sudu puno je važnije postići kulturni i znanstveni, nego gospodarski napredak, o čemu će 9. studenoga 1884. godine, prigodom otvorenja Galerije slika kazati: »Ne stradaju i ne propadaju danas stoga narodi i države, što bi preveć vjere i uzoritih težnja, što bi preveć velikodušnosti, ljubavi i milosrđa u njih bivalo; nego stradaju i propadaju narodi i države, što je u njih preveć sebičnosti, što je preveć strasti i požuda, koje se ničim na svijetu zasititi ne dadu, koje bi, da mogu, sve blago i bogatstvo ovoga svijeta u svoj tobolac sabrale bez ikakve brige, što će sa ostalim svijetom biti.« ³⁸

Potvrđuje i svoju vjeru u znanstveni napredak, kao osnovu svakog drugog: »Znanost je najljepši ures svakoga naroda, ona mu je obilni izvor svake snage i svake obrane. Znanost je paru prisilila, da nas brzinom vjetra od jednog na drugo mjesto prenaša: po znanosti se bićem i brzinom munje s jednog kraja svijeta s drugim dogovaramo. Znanost brda probija i glatke putove pretvara. Znanost je u ovo naše doba Sredozemno s Indijskim morem spojila, uskoro će Tihi sa Atlantičkim oceanom spojiti.« ³⁹ Stoga je siguran da će upravo

³⁴ *Nav. dj.*, (bilj. 33), 132.-133.

³⁵ Govor prigodom otvaranja Jugoslavenske akademije: T. SMIČIKLAS, *nav. dj.*, 167.

³⁶ Usp. G. BEDOUELLE, *Povijest Crkve*, Zagreb, 2004., 146–147.

³⁷ T. SMIČIKLAS, *nav. dj.*, 318.

³⁸ Govor pri otvaranju Galerije slika: T. SMIČIKLAS, *nav. dj.*, 192.

³⁹ T. SMIČIKLAS, *nav. dj.*, 196.

znanost biti ona koje će omogućiti i europsko jedinstvo, pri čemu želi preko Akademije, Sveučilišta i Galerije »da domovini našoj na Balkanskom poluotoku osobito opredjeljenje pripišemo, to jest da postane to, što Toskana u lijepoj Italiji, da postane osobite vrsti Athenaeum, što će reći ognjište i njegovalište svih viših umnih i moralnih težnji i svrha.«⁴⁰

U tom kontekstu postaje jasan Strossmayerov trud oko školovanja đaka iz svih južnoslavenskih naroda, podupiranje izdavanja brojnih glasila i knjiga u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori i Bugarskoj. S jednakim žarom pomaže i brojne umjetnike: književnike, slikare i glazbenike. Svi ti pothvati trebali su dovesti do kulturnog i znanstvenog uzdizanja, koje bi na određenom stupnju dovelo do međusobnoga slavenskog jedinstva te njihove ravnopravnosti s ostalim narodnim skupinama.

Zaključak

Iz ranije iznesenog vidljivo je da biskup Strossmayer Europu vidi kao višenacionalnu zajednicu, koja unatoč svim razlikama počiva na zajedničkim kršćanskim korijenima, koji se prepoznaju i vrednuju putem znanosti i kulture, dok je Austro-Ugarsku doživljavao kao Europu u malom. Analogno tome, zaključimo njegovim riječima kako je zamišljao izgradnju europskog jedinstva. Govoreći 25. rujna 1860. godine na pojačanome Carevinskom vijeću, Strossmayer naglašava: »Da u Austriji ima različitih naroda i narodnosti, to je živa istina, koje nitko ne može tajiti. Ja držim, da je pogibeljno, što imade ljudi, koji se iz uzroka ma kojega ne će da obaziru na različite narodnosti i jezike u Austriji. A držim to pogibeljno prvo za to, što ovakovi ljudi ne mare za istinu, i što je u Austriji i najmanji i najslabiji narod čvrstog uvjerenja, da mu je narodnost Bogom darovana, koju ne može nitko ni u državi onako na prečac nijekati; napokon što bi se svaki narod sasvim pravedno usprotivio svakomu, koji bi mu dirnuo u jezik i narodnost, budući bi time priečio njegov duševni razvitak. Držim to pogibeljno i za to, i napose za to, što živimo u takovih okolnosti, da se narodi ne će oglušiti zamamnoj pjesmi sirene, koja se sa više strana Europe čuje i odazivlje, ako se prevare u svojoj pravednoj nadi, ako se ne zadovolji njihovoj želji i ako im se zaprieči organski razvitak. Ovoj se pogibelji ne možemo oteći van 'istinom', to jest mora se svakomu i najmanjemu narodu dopustiti, da se podigne, pa da se pravom kršćanskom prosvjetom izravnaju i izjednače sve još postojeće oprjeke.«⁴¹

Ideje europskog jedinstva, koje su nadahnjivale rad biskupa Strossmayera, s poštivanjem međusobnih različitosti i temeljenog na kršćanskim vrijednostima, danas su postale opće civilizacijske stečevine i bez posebnog naglašavanja njihovih korijena, mogu biti vodilje u izgradnji europske obitelji naroda.

⁴⁰ T. SMIČIKLAS, *nav. dj.*, 183.

⁴¹ M. PAVIĆ–M. CEPELIĆ, *nav. dj.*, 437.

Summary

J. J. STROSSMAYER PROMOTOR THE EUROPEAN UNITY

Bishop Josip Juraj Strossmayer was one of the most prominent Croatian advocates of unity of European nations. His predecessors Ivan Stojković and Juraj Križanić shared the same ideas in the ecclesiastical realm. On the other hand, -Strossmayer was very well acquainted with Pan-Slavic concept of Vinko Pribojević, Mavro Orbini and Pavao Ritter Vitezović. Moreover, the Croatian national movement of 1848 deeply influenced his political views that were enhanced by the concrete historical and geo-political circumstances of Croatia and Europe during the second half of the century.

In the Memorandum concerning importance of the convention between Russia and the Holy See (1876) Strossmayer assumed that the nature and development of European affairs were obvious: Germans, Romans and Slavs will arise and take the leadership on the continent. Furthermore, in order to establish the unity of European nations, he maintained necessity of their cultural and scientific equivalence. Therefore Strossmayer put lot of effort aiming to help cultural and scientific improvement of Croats and other Slavs.

Christian values and acknowledgment of mutual differences guided Strossmayer's thoughts about European unity. As such, these ideas became generally acknowledged stems of the western civilization and thus they can provide a model of future European progress.

KEY WORDS: *J. J. Strossmayer, Catholic Church, European Christianity, Politics, Slavs.*